

دهنگبېژى و پستا ژنا كورد د ناڅ جڅاكڅ كورديدا

نڅيسين : مستهفا بۇراك | شهگوهاستن ژ لاتينيڅ : دلير كهمال

نڅيڅ ژى، هوشمهنديهكا ههڅپشك و تهڅاهى پهيدا بوويه. زارگوټن چهنده تهمامبوويه و خه ملا خوه كريبه، ههرېمېن جودا و چاندين جودا ژئ مضادار بووينه. ب ههڅى ناوايى، د ناڅبهره هزاران سالاندا ل سهر ههر نهردينگاربيهكڅ چاندهك و كهسايهتبيهكڅ جهڅ خوه كريبه. ههڅ چاند، دانههڅ و بها ب ناوايهكڅ ديالېكتيكي تم گوهورپين، تم بهر ب پېشه چووينه. پيل ب پيل، نفش ب نفش هاتنه پارزونكرن، كهملاندن و گههشتينه رۇژا ههڅرۇ.

د پېڅازۇيا ديرۇكيدا ههر مللهتهك ل دويڅ رموشا خوه يا جڅاكى، نهردينكارى، سياسى و ديرۇكى؛ چاندهك ناڅراندييه. ب ههوان ناڅراندنان، دانههڅين مهزن چيېبوويه. ههڅ دانههڅه بۇ جڅاكى بووينه چاند، كهسايهتى و بهره مېن هوشمهنديهكا ههڅپشك. ب دريژاهيا دهى، هه بها و دانههڅ كهملينه و مۇچك ب مۇچك د مهزييڅ مرۇفاندا نهڅشينه. د ههڅ چانده، ههڅ هوشمهنديه بۇ گهلان بوويه تاييهتمه ندى، ههڅلاق و كهسايهتى. ب سايا زارگوټنڅ، بنگهه و ژۇرگهها جڅاكڅان يا چينان يا عهشيران نيزيكي ههڅ بووينه. ب ههڅ

د دیرۆکیدا گهلین کو نهبووینه دولهت و ستاتویهک ب دهست نهخستین، ژبهه زۆلم، زۆری و داگیرکارییخ دمهفته و ئیمکانین چاندا خوه، زمانخ خوه، عادهت و تیتالیین خوه ب سایا فۆلکلۆری مهشاندینه. گهلین بندهست ب ئەوی ئاوا، ههبوونا خوه، ههست و پامانین خوه پاراستینه. د ههمان دهمیدا زمانین کو نهبووینه زمانین فهومی و ستاتویهک ب دهست نهخستن، ئەوی ب سایا فۆلکلۆری پیشقهچووینه و کهملینه. نه ب نفیسخ بت زی؛ ب گۆتن، ب کهلام و ب لیستکین گهلیری، جفاکان خوه هینایه زمانی. ب ئەوی ئاوا، د ناقبهرا خودا ئیکهتیههکا چاند و زمانخ خوه پیکهینایه و روچهکا ههفیشک ئافراندینه. ب کورتاسی، گهلین کو نهبووینه دولهت، گهلین کو سازی و دمزهگهین خوه ئافا نهکرینه. ههبوونا خوه ب ئەفی ئاواپی بهردهوام کرینه. تهکین چیفتچی دبیزیت: چاندا دهفکی ب تنخ پشکهک ژ فۆلکلۆرییه، لی یا ههری گرنکه. ههمی چالاکییین زمانی و ههستیاری د ناف چاندا دهفکیدا دژین.

د زارگۆتن و دهنگیبیزیییدا رستا ژنا کورد :

ئهو کهسین مژویلی خهباتا زارگۆتنی بووین، ل دووماهییخ ل خوه موکر هاتینه کو د نافهندا زارگۆتنییدا: ژنخ جهی خوه گرتیه. ژن، ههم ئافزینهرا فۆلکلۆری و ههم زی پیشکیشفانه. د ههمی قادین ژانیدا شۆپا ژنان خویایه. لهورا، بارئ ژیانخ ب پرائی ل سهه پشتا وانه. د شهه و ناشتییدا: ژن ههم ئەگهه و ههم ئەجامن. چونکی ئەو سههراکری ژیانخ ب خوهنه. ئەم دشین بیزین، کو ژنا کورد دانههفا دهرد و کولین جفاکی، شین و شاهیا جفاکی و بیر و باومرین جفاکییه. لی مخابن، ژ شاهی و شینخ پتر، بوویه دیدهفانا شین و کهدی. مرؤف د کهدا بهر دلخ واندا، دشیت شۆپا گهلهک دهرد و کولان ببینیت. وان دانههفییان دهست دانه ههف و ل دیرزاهیا بهژن و بالا ژنا کورد گۆقهند گرتینه.

کهلام، ستران و لۆراندنا زندهتر بههرا ژنخ کهتیه. ژنخ زارۆک ههژاندیهه و کلام گۆتیه. خهلا هاتیهه کلام گۆتیهه، شهه هاتیهه کلام گۆتیهه، بووک هاتیهه کلام گۆتیهه. د ئەفان کلاماندا، نه تنخ دهرد و کولین خوه، ههروهسا، دهرد و کولین جفاکخ خوه زی هینایهه زمانی. گهه ل بهی دلکهتییخ خوه یخ بیهخت گریایه، گهه ل بهی زارۆکی خوه یخ کو چوویه شههپی؛ ههه گۆتیهه و ههه گریایه. ب تنخ د دهستی ژنا کوردا رۆندک و دهنگی وئ یخ زیز و شهوات مایه. کلام و سترانین ههه ب کول و کهسهه ژنی، پهنگی ئەفینا ههه بلند ژنی، جۆش و شاهیا ههه خومهه ژنی، ژنخ ب لههزا دلی خوه هۆناندیهه. ههه کو چوویه ژن و کلام بووینه ئیک، ژبهه وئ ژنی، ژن بووینه دهنگیبیز. ژن بووینه دهردریز و بووینه بهردهفکین چاندا دهفکی، بووینه پهنگ و دهنگی جفاکخ خوه.

ژبهه فان بوونهیان ههه کهس دیهژرینیت، کو بنگههه دهنگیبیزییی ژنی ژ کهد و ئافا ژنیهه. ههه چهنده، ژن گهلهک دهرنهکهفتیهه پیش ژنی، لی دهمخ کو مرؤف ب ئاوایهکی زانستی و کوور لی میزه دکهت و جفاکا کوردی ناس دکهت، تیدگهههت کو رست و رۆلی ژنخ د بنگهها مۆزیکیدا، رست و رۆلهکی پر کهلزار و گرنکه.

بیگومان د ئەفی دهرباریدا و رهوشا کوردان ل جیهانخ، ئەم دشین بیزین یا هههبالکیشه. ژبهه کو کوردان جه و گرنگییا فۆلکلۆری یان زی ئەم بیزین یا زارگۆتنخ، هیشتا باشتر پیشکیشکرییه. چونکه کوردان ل بهرامبهه زولم و زۆری، سههکۆن، کۆموکۆزی و بشافتنخ خوه هندا نهکرن و ههتا نوکه ل سهه پیانیه. ل کیلهکا دولهت و ئیمپراتۆرییین مهزن ل بهرامبهه پارچهکرنخ، دیسان ژنی، زمان و چاندا خوه ب سایا زارگۆتنخ پاراستینه. کوردان ل بهرامبهه داگیرکار و دوژمان، ههه دهستههافیتنه زارگۆتنخ خوه و ب وی ئاوا ل سهه پیان مانه. نهخوه ههتا نوکه، نه زمان نه چاند دما، کو ئەوی نهمانانه، ژ خوه نه کورد نه زی چاند و زمانخ کوردان دمان.

ژ هیلهکا دیقه، ئەم دشین بیزین کو زارگۆتن د ههمان دهمیدا جفاکی پههوهه دهکهت. ب کورتاسی، جفاکی دهکهته جفاک. د فی دهرباریدا «مههمهه ئوزون» دبیزیت: فۆلکلۆر هیزهکه، کو جفاتا بیخواندن و بینفیس ب هههرا گریدهت. ژبهه ئەفی چهنده، ئەم دبیزین، گرنکه سیاسههتهدار و سازی و دمزهگهین کوردان، د ئەفی دهرباریده زنده ههستیار بن.

بەرخواهدانا ئەوان بکەن. پەوش دئ پتر هیتە فامکرن. لەورا، مریەم خان و عەیشا شانج ب جەسارەتەکا مەزن گاف هافیتن ناف چەپەرئ میران و ل ژ ئەویئری ژى ل گەل هەر دژواریبەکە ل بەرخوهدان و ب ئیرادە و قیانا خوە یا خورت، هەبوونا خوە دانە پەژراندن. وەکو میناکا مریەم خانج، ژيانا ئەوئ ب راستی ژى وەکو پۆمان یان ژى سینەمایەکا ب ژانە.

مریەم خان د نافبەرا سالین ۱۹۰۴ - ۱۹۴۹ئیدا ژیاوە. ل شەرەنج هاتیە سەر دونیایج. مریەم خان بوویە دیدەقانا شەرئ جیهانیی ئیک. بوویە دیدەقانا کۆمکوزیا ئەرمان و سورانییان و گەلین دى. ژيانا مریەم خانج، ب سەرگۆن و مشەختیی دەست پچ کریە. مالباتا ئەوئ کۆچکریە و چوویە پۆژنایج کوردستانج و ل بازپری قامشلوئج ناکنجبوویە. پشتی دەمەک، مریەم خان ل دیوانان کلام و سترانان دبیزت. ژبلی دەنگبیزیج، مریەم خانج ل ئەویئری ژ مالا بەدرخانیا شوی ب محەمەد بەدرخانج دکەت. پشتی شویکرنج، هەقزین ئەوئ محەمەد بەدرخان ل بەرامبەر سترانان ئەوئ دمرکەفت. ل مریەم خانە، نە ژ ئەوان ژانە کو سەری ل بەر میران بجمینیت. ل گۆرەئ نقیسینەکا د گۆڭارا (Bude Kadin)یدا، مریەم خان ل بەرامبەر ئەفی تشتی پادبیت و دبیزت: ئەگەر ئەز سترانان نەبیزم، ئەز دئ مرم. د خوینا مندا کلام و ستران هەنە. ئەز بی هونەر نەشیم بژیم. ژبەر ئەفی چەندئ، ئەو و میئری خوە دەستان ژ هەقدو بەرددن.

هونەرمەند مریەم خان

ل ئەوی دەمی، پادیویا بەغداي ب نافودەنگ بوو. مریەم خان ژى، حەزکەت بجیتە بەغداي و دەنگج خوە تۆمار بکەت. لەورا دبیزت: ئەز دئ چم و ل ئەویئری دەنگج خوە تۆمار کەم. وەختج من دەنگج خوە تۆمارکری، بلا ئەوئ گافج بمرم.

دەنگبیز ژبلی قەسر و قۆناغین ناغا و بەگان، گوند ب گوند، بازپ ب بازپ دگەریان. ل دەنگبیزین ژن، ژبەر شەرت و شرتین جقاک یین پاشقەرۆ و پەدەرشاهی ژ فی دمرفەتج ب پاشقە ماینە. گەلەک جارن دەنگبیزین میئ چوونە گوندان، چوویە مالان ل ویئری کلام و سترانین کو ژنان گۆتینە و ژنان ئافراندینە، هەلگرتینە ژبەر کرینە و برنە ل جەین دی گۆتینە. هەندەک جارن ژى، ژنان ژبەر کو نکاریبوون د ناف جقاکیدا بیترس و ییخۆف بیژن، هەندەک کەلام و سترانین ئەوان ژى ب ژانرا چوویە گۆرئ. ب وی ناوای پششیا ژنە هاتیەگرتن. هەم جقاک ب ناسینا وان بەرەمان شادبوویە، هەم ژى پششەچوون و کەملاندنا ژنان قەلس مایە. لەورا، د دیوانا میئراندا، ب پششەدەرکەفتن، سترینا ژنان زیدە نەگونجایی بوو. سترینا ژنان، وەکو گونەھ و کارەکی کریت دەتە دیتن. ل جەهکی وەکو پۆژنایج، کەسەکی ژ مالا بەدرخانیا محەمەد بەدرخان ژى نەهشتییە کو مەریەم خان ژنا ئەوی دمرکەفت و ل پشش میران کلام و سترانان دبیزت. د ئەفی دمریاریدا گولا فلە ئاوارتەییە. بەلکو ژبەر فلەهیبوونا گولتیە. ژ خوە ل ئەوی دەمی عەقدال و گولج بەرەف دان، عەقدال گەلەک ب سەر ئەوئ دا دچوو. ئەوئ دئخیت تەنگاسیج کو ببیتە موسلمان. گولج هەر چەند دئافیژیتە بەر و دبیزتین ئەم مرۆفن. ئەو باومری زیدە نەگرنگن ژى، زیدە ب کیر نایج.

مرۆف کو ب چاقەکی زانستی تەماشە بکەت، دبینیت کو ب راستی ژى کلام و ستران ژ میران پتر ل پەوش و بالا ژنان دەین. لەورا، ژبەر کو ژن نەشین وەکو میران هەر تشتی ب ئاویەکی ئاسان و پەحەت راستەپاست دبیزن، وەکو کینایە، وەکو مەجاز و ئیرونی دشین هەست و پامانین خوە د کلاماندا بینە زمانی. ژبەر جقاک فیودال و سیستەمج بابسالاری و سەردەریا میران، دمرفەت زیدە نەبوویە. ژ بو پیکهینانا وئ ئیک، بەری هەر تشتی دقیت ژن ل بەرامبەری وئ فەق و زۆرداریا میران دمرکەفتن و دۆزا خوەسەری، ئازادی و کەسایەتیا خوە بکەن. ژنین کو ژناف ئەوئ سیستەمج، ژ وئ زیندانج، ژ وئ دەستبەند و ژ وئ فەقج خوە چەنگ کرینە و ئەو زیندان قەلاشتینە ب تیلین دەستانە. ژ خوە ئەو ژن ژى، بوویە سیمبۆل بوویە دیرۆک. ژ وئ یەکی، ئەم دشین ب سەریندی میناکا مریەم خانج و عەیشا شانج بەرجاچ بکەن. ئەگەر ب کورتاسی، ئەم هەندەکی قالا ژيانا ئەوان و

عەيشا شان، ل ساالا ۱۹۳۸ئ ل بازيپري دياريهكري
ژدايكبوويه. ب نافي وەكو (عەيشانا كوردي، عايشان خان و
عەيشانا عەلى) هاتيهناسكرن. دەنگبيري زيدهتر ژ بابي خوه
يە دەنگبيري وەرگرتيه. ل دەمە عەيشا شان ۹ سالي، بابي
ئەوي دچيته بەر دلۆقانييا خودي. هيشتا

د ژيبي زارۆكينييدا نەخوشيهي
ژيانە خوه ب ئەوي دەنه نياسين.
زيدهباري ئەوي چەندي،
كو د ژيبي زارۆكينييدا
شوي دكەت. عەيشا شان،
هەزەكەت سترانين خوه
ب ئاوايهكە نازاد ل هەر
جەهەكە بيژيت. لئ مخابن،
ئەو ژي وەكو مريمە خانە،
سيستەمە باسالايا ميران و
هوشمەنديا تەخا فيودال ل بەرامبەر
خوه دبينيەت. جفاكە كو تيدا دژيت،

هونەرمنند
عەيشا شان

سترينا ژنان گونەه و خراب دبين. ل بەرامبەر ئەوي چەپەري،
چەند ل بەر خوه ژي دەت، لئ هەر نابيت. لئ بەلە عەيشا
شان، خوه پادەستي ئەوي هوشمەنديە ناکەت و تەرکا ميپري
خوه دكەت و ل گەل زارۆكين خوه دچيته بازيپري ديۆكە.
عەنتابن. ل ئەوي ژي گەلەك زەحمەتبيە دبينيەت. ژ لايەكە
تەرزيب دكەت و ژ لايەكە ديشە ل راديؤيا عەنتابن ب زمانە
توركي سترانان ديژيت. پاشي ل ساالا ۱۹۶۳ئ دچيته بازيپري
ستانبۆل. ل ئەوي ب زمانە كوردي و توركي كۆنسيپرتان
ديگپريت. ل ستانبۆل گەلەك هونەرمنند و موزيکژنان ناس
دكەت. ل گەل نووري سەسيگوزەل، عەلي ئەكبەر چەكە
دەردكەفیتە سەر دەپ شانويع و ئۆرەان گەنجەباي ل دويف
ئەوي تەمبوور دژنيت. عەيشا شان، ژيلي زمانە كوردي، ب
زمانە توركي، فارسي و عەرەبي ژي سترانان ديژيت. پسپور،
عەيشا شان ل گەل هونەرمنندا تورک يا ب نافودەنگ سەزەن
ئاکسو و هونەرمنندا عەرەب فەيرۆسە هەقەر دكەن. د راديؤيا
ئيريفانيدا ستران گۆتینه و ل دويفا نافي عەيشا شان ب
بەرفرەهي ل هەر چار پارچەيپن كوردستان بەلافبوويه. ل گەل
بوورينا دەمي، عەيشا شان گەلەك بەرنياس دبیت و ناسناف
(شاه بانؤيا بيتاج) وەردگريت. ژيانا ئەوي يا ل ستانبۆل ب
كول و دەرد و خەمان داگرتيه. (ژبەر ژنبوون و كوردبوونا
خوه، تووشي گەلەك نەحەقي و تەعدايان دبیت).

لئ ژبەر شەرت و مەرچين خراب، پشتي دوازده سالان
ژنوي دچيته بەغدايە. ل بەغدايە ل مالا كچماما خوه ئەلماس
خانە دبينيەت. مالا ئەلماس خانە ل ئەوي دەمي، وەكو واري
پوشەنبير و هونەرمنندان بوو. ل ئەوي هەقنياسيني ل گەل
محەمەد عارفي جزيري، حەسەن جزيري، نەسرين شيرواني، عەلي
مەردان، تاهر توفيق، سەعيد ناغايە جزيري، فەوزيبە محەمەد...
هتد دكەت. رۆژ دەيت و ل گەل ئەوان سترانان ديژيت و
د دەمەك كورتدا بەرنياس دبیت. ل دووماهيە، ل گەل
كۆمپانيين ئينگليزان گريهستە چيدكەت و تۆمارا خوه
يا ب كوردي دەردنيخت. ياكو دەيتەزانين ئەو تۆمارە يا ژنا
كورد يا ئيکەمە. نە ب تنە ب كورمانجی، بەلكو تۆمارەك
ب نافي (دايكي جەمال) ب زارافي سۆراني ژي دەردنيخت.

مريمە خان ل ساالا ۱۹۳۹ئ د پيشبرکيا راديؤيا
بەغداييدا ياكو گەلەك هونەرمندين نافدار ژي پشکار
بووين. پلەيا ئيکە ب دەستقەدەينيت. پشتي ئەوي خەلاتي
دکەفیتە ناف تۆمارا هونەرمندين راديؤيە. د وي نافبەريدا
گەلەك کلام و سترانان بەرهەف دكەت. ئەو ب خوه ل
دۆرهيا دووسەد کلامان د راديؤييدا ديژيت. مريمە خان، ب
پاستي ژي هونەرمنندەکا ماقويل و شەهرما بوو. ل دويف
خەباتا زانينگەها بۆگازيچيە، محەمەد عارفي جزيري د
هەقەيقبنەکيدا دەمي بەحسە وي دكەت، ديژيت: جلوبەرگين
مريمە خانە مۆدريين و هەقچەرخ بوون، لئ روجا ئەوي ل
گۆر عادت و تيتالين کلاسيک يپن كوردي بوو. وەختن
سترانگۆتنە، ب روج و جان خوه ددا سترانە. ل ئەوي دەمي،
هەمي لەش و دەروونە ئەوي ب سترانيقە دەهاتە گريدان.

ژ بەر دەنگ و خەملا مريمە، وەكو ناسناف
(سولتانا كوردان) بۆ دەهاتە بكارهينان. مخابن، مرنا
مريمە خانە وەكو يا عەيشا شان، نە لايقي وي بوو. ل
دويف خەباتەکا زانينگەها بۆگازيچيە ل مويسلە ل
نەخوشخانەين ل ساالا ۱۹۴۷ئ و ل گۆرەي هەندەك فەگۆتنان
ل بەغدايە ل ساالا ۱۹۴۹ئ وەغەرا دووماهيە کريه.

ژېډمر :

١. نهف بابته ل گۆڧارا Folklor me يا ژماره ١ ئادار،
نيسان و گولانا ٢٠١٩ئ بهلاف بوويه مه، دستووري ژ
كارگېريا گۆڧارئ خواست و بابته بۆ سهر پئنفيسا
نارامى فهگوهاست.